

Розробка інноваційних методів формування комунікативних умінь студентів закладів вищої освіти транспортної галузі

Коробко Тетяна Олександрівна ¹, Дзинглюк Оксана Сергіївна ²

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2023	Освіта/Педагогіка	378.14.032(477)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8401608>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена дослідженню найбільш ефективних способів формування комунікативних навичок студентів із урахуванням поточного стану розвитку педагогіки. Опрацьовано підходи до тлумачення поняття «комунікативна компетентність», охарактеризовано її складові. Наголошено на ролі та значенні вербального інтелекту. Висвітлюються інноваційні методи, спрямовані на покращення якості навчання та підготовку майбутніх фахівців у цій галузі. Визначено фактори, що слугують інгібіторами у розвитку комунікативних умінь студентів.

В статті розглядаються традиційні підходи до навчання комунікаціям та пропонуються альтернативні інноваційні методи. Встановлено, що в основу формування комунікативної компетентності студентів транспортної галузі в рамках дисциплін гуманітарного циклу закладено діяльнісний підхід, орієнтований на розвиток творчої активності кожного студента. Роботу із покращення комунікативних навичок умовно поділено на дві частини: проведення попередньої діагностики студентів (в основу взято методику КОЗ-2) та власне індивідуальна робота, орієнтована на викорінення проблем, пов'язаних із розвитком ораторських здібностей. Запропоновано вправи, які дозволяють розширити словниковий запас; тренінгові програми в рамках занять по психології, а також розглянуто варіант застосування так званого «проблемного методу», завдяки чому активізується пізнавальна діяльність студентів, удосконалюється їх самостійна робота, розвивається творчий підхід. Наголошено, що окрім форматів аудиторного заняття, важливим є потяг студента до самоосвіти, його прагнення самостійно вдосконалювати власні комунікативні навички. Наведено приклади освітніх курсів та програм, які можуть стати в нагоді на початку і в процесі розвитку комунікативних навичок студентів.

Ключові слова: комунікативні навички, емпатія, комунікативний самоконтроль, паравербальні засоби, інтенційно-стратегічна програма, ораторське мистецтво.

¹ доцент, доцент кафедри довузівської підготовки, Одеський національний морський університет, м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0009-0008-3767-3352>

² старший викладач, кафедра соціальних і гуманітарних наук, Одеський національний морський університет, м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-0000-1639>

Development of innovative methods of forming communication skills of students of higher education institutions in the transport industry

Annotation. The article is devoted to the study of the most effective ways of forming students' communicative skills, taking into account the current state of pedagogic development. Approaches to the interpretation of the concept of «communicative competence» were studied, and its components were characterized. The role and importance of verbal intelligence is emphasized. Innovative methods aimed at improving the quality of education and training of future specialists in this field are highlighted. Factors that serve as inhibitors in the development of students' communication skills have been determined.

The article examines traditional approaches to teaching communication and offers alternative innovative methods. It has been established that the formation of communicative competence of transport industry students within the disciplines of the humanitarian cycle is based on an activity approach focused on the development of the creative activity of each student. The work on improving communication skills is conditionally divided into two parts: conducting a preliminary diagnosis of students (based on the KOZ-2 methodology) and actual individual work aimed at eradicating problems related to the development of public speaking skills. Exercises are offered that allow you to expand your vocabulary; training programs as part of psychology classes, as well as the option of using the so-called "problem method" was considered, thanks to which the cognitive activity of students is activated, their independent work is improved, and a creative approach is developed. It was emphasized that, in addition to the formats of classroom classes, the student's desire for self-education, his desire to independently improve his communication skills, is important. Examples of educational courses and programs that can be useful at the beginning and in the process of developing students' communication skills are given.

Key words: communication skills, empathy, communicative self-control, paraverbal means, intentional-strategic program, public speaking.

Вступ

Актуальність теми. Ринок праці ХХІ ст. являє собою динамічний осередок, який систематично висуває нові вимоги до кандидатів на різні посади. Для кращого розуміння специфіки змін, способів реалізації в робочому середовищі, побажань роботодавців студенти старших курсів залучаються до практики за обраним освітньо-кваліфікаційним напрямком, реалізують свій трудовий потенціал на умовах part-time, беруть участь у міжнародних стажуваннях, науково-дослідній діяльності, грантах. Освітнє середовище також адаптується до запитів представників бізнесу, у зв'язку з чим систематично модифікується як зміст навчальної програми, так і підходи до викладання.

Як свідчить практика, комунікативні навички на рівні із професійними компетентностями прямо пропорційно впливають на конкурентоспроможність молодих спеціалістів. Саме тому, випускник на момент закінчення ВНЗ має володіти певними загальними компетенціями, які включають здатність до здійснення пошуку та використання інформації, що необхідна для виконання професійних завдань, до роботи в колективі та в команді, ефективного спілкування з споживачем, колегами та керівництвом, і що не менш важливо, - здатність брати на себе відповідальність за роботу і результат. Вміння спілкуватися впливає на взаємодію фахівця з іншими людьми, на адекватну інтерпретацію отриманої інформації та її правильну передачу. Студентам необхідно навчитися висловлювати та аргументувати свою точку зору, слухати співрозмовника та приходити до компромісного рішення. Відповідно, перед викладачами ВНЗ постає задача із пошуку та інтеграції кращих способів формування і розвитку комунікативних вмінь студентів.

Розробленість проблеми в сучасній вітчизняній літературі. На зазначеному наголошують результати досліджень Кравченко-Дзондзи О., яка бере за основу культурологічні дисципліни і досліджує їх потенціал на предмет можливості формування у студентів комунікативної компетенції в рамках заняття [1]. Кулик О. Д. вивчає природу спілкування, комунікації та комунікативної компетенції, особливо ретельно розкриває їх з позиції педагогіки та психології, вказує на взаємозв'язок і співвідношення, складові частини [2]. Терещенко К. [7], Товканець Г. В., Кирлик О. В. [8] в якості об'єкту своїх наукових пошуків ставлять концепт комунікативного самоконтролю, що входить до особистісного конструкту комунікативних ресурсів та за допомогою чого можна регулювати як емоційні стани, так і відповідні експресивні прояви, інтенсивність мовної активності, динаміку психологічних ролей у процесі взаємодії.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ефективності комплексу заходів щодо розвитку комунікативних здібностей студентів закладів ВНЗ транспортної галузі.

Результати

Поліпшення якості вищої освіти було і залишається одним із найбільш актуальних проблематик, що має комплексний характер. Пошук ефективних способів оптимізації й модернізації змісту освіти покладається не лише на викладацький склад, але й профільні органи державної влади, громадські та міжнародні організації. Напрями розвитку системи вищої освіти із урахуванням поточного стану економіки, ринкових тенденцій та суспільства в цілому визначає Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [6]. З-поміж цілої низки компетентностей, особливу увагу у нормативному документі приділено комунікативній, котра позиціонується як здатність особи самостійно приймати рішення у конкретній життєвій ситуації, взаємодіяти та вибудовувати спілкування із іншими людьми. Разом з тим, у науковій літературі по-різному підходять до ідентифікації концепту «комунікативна компетентність». Так, на думку Чеботарьової І. О. під даним поняттям варто розуміти ключовий компонент професійної готовності індивіда, що акумулює в собі знання про способи та методи цілеспрямованого застосування мовних засобів для вирішення завдань спілкування; володіння культурою комунікації; ґрунтовні знання та здатність оперувати рідною й іноземною лексикою, що забезпечить успішну співпрацю та взаємодію між сторонами [9, с. 211]. Слушною видається позиція Селіванової О., яка схильна тлумачити комунікативну компетентність в розрізі індивідуальної здатності особи мобілізувати різноманітні знання мови, ситуацій, культури, паравербальних засобів, правил та норм спілкування для ефективного використання у відповідних контекстах чи ситуаціях. Сюди ж авторка відносить вміння побудови інтенційно-стратегічної програми, слідування їй і контроль в ході обміну репліками; вибір мовних та паравербальних засобів (в т.ч. способів їх декодування); орієнтація на співрозмовника та влучний фідбек; подолання комунікативних перешкод, вихід із комунікативного цейтноту і т. і. [5, с. 546]. Інший підхід, запропонований Куликом О. Д., пропонує розуміння комунікативної компетентності в якості індивідуальної риси особистості, що необхідна для успішної комунікативної діяльності, де в ході передачі інформації має відбутися ефективний обмін відомостями між учасниками, що виступають в ролі суб'єктів та об'єктів одночасно [2, с. 110].

Оскільки будь-яка форма діяльності характеризується наявністю взаємодії між учасниками, вплив одного партнера на іншого, і навпаки, стає необхідною складовою комунікативного процесу. Подібний феномен іменують інтерактивним аспектом спілкування, який спрямований на організацію взаємодії між індивідами, котрі вступають у взаємодію. У даному процесі відбувається обмін не лише знаннями чи

ідеями, а й діями. Ще один аспект – перцептивний – передбачає здатність усвідомлювати, що саме відбувається в процесі комунікації. Важливо наголосити, що дані властивості є взаємопов'язаними і в реальному житті не існують ізольовано один від одного, слугують для аналізу і покращення рівня комунікативної компетентності. Порозуміння між учасниками комунікативного процесу є ключовим елементом, що акумулює розуміння цілей, мотивів і настанов співрозмовника, а також їх сприйняття. У зв'язку із зазначеним, найбільш раціональним вважаємо підхід до розуміння комунікативної компетентності як демонстрованої сфери успішної комунікативної діяльності, що базується на засвоєних сторонами цінностях і обраних стратегіях спілкування, які підкріплюються мовними навичками та вміннями [8]. Приходимо до висновку про значення та роль когнітивного компоненту, що суттєво впливає на результативність комунікативного акту. Сюди ж відносимо спеціальні психологічні знання, соціально-перцептивні здібності та особистісні характеристики, які відточуються студентами у процесі здобуття вищої освіти та формують їх комунікативний потенціал.

Кравченко-Дзондза О. виокремлює декілька складових комунікативної компетентності: соціальна (розглядається автором як здатність проявити емпатію та впоратися із проблемною ситуацією шляхом перемовин), дискурсивна (включає такі важливі навички як вміння підтримати бесіду, враховувати точку зору опонента, вислуховувати іншу особу, здатність до самоорганізації мовлення), власне лінгвістична, соціокультурна (навик оперування знаннями щодо традицій, культури, звичаїв, історії держави, мова якої є основною для спілкування між суб'єктами), соціолінгвістична (застосування лексичного матеріалу у відповідності до контексту) [1, с. 206].

Високий рівень розвитку комунікативних навичок знаходить своє відображення у вербальному інтелекті. Відповідно до тесту (шкали) Д. Векслера, вербальний інтелект досить сильно пов'язаний з рівнем навчальної успішності на відміну від невербального. Саме за ним зберігається функція ідентифікації результативності навчання майже за усіма предметами і, в першу чергу, гуманітарним [10]. Зростання ролі та значення комунікативної компетентності молодих спеціалістів як засобу осмислення феномена комунікативних навичок та базового чинника успішності в навчанні робить актуальним також пошук методів їх формування у студентів.

Випускникам ВНЗ для повноцінного виконання своїх соціальних й професійних функцій необхідно володіти розширеним набором комунікативних умінь, що включає не лише традиційні навички, а й пов'язані із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній, професійній та повсякденній діяльності. Не секрет, що більшість студентів перебувають на низькому рівні сформованості комунікативних умінь, а крім володіння загальними комунікативними вміннями, від них вимагається оперування професійними засадами спілкування. Таким чином, процес формування ускладнюється двома факторами:

1. низьким рівнем сформованості загальних комунікативних умінь та необхідністю оволодіння професійними комунікативними вміннями;
2. потреба у розвитку комунікативних навичок, пов'язаних з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній та професійній діяльності студентів.

Особливо гостро дане питання постає для тих студентів, майбутня професія яких напруму передбачає щоденну комунікацію із широким колом реципієнтів, часто незнайомих спеціалісту, включаючи іноземців (до прикладу, у сфері логістики). Розвиток комунікативної сфери особистості є найбільш успішним у студентському віці, коли певні комунікативні передумови вже сформовані, закладено основу для повноцінного розвитку, але в той же час існує потенціал для їхнього подальшого

поліпшення та вдосконалення. Головні психічні новоутворення студентського віку: розвинене усвідомлення власної індивідуальності; формування конкретних планів життя; психічна готовність до самовизначення у професії; активний розвиток самосвідомості; формування світогляду.

В основу формування комунікативної компетентності студентів транспортної галузі в рамках дисциплін гуманітарного циклу закладено діяльнісний підхід, орієнтований на розвиток творчої активності кожного студента. Особлива складність полягає у співвідношенні предметного курсу та реального комунікативного бекграунду кожного студента. За-для ідентифікації останнього, раціональним видається рішення про проведення попередньої діагностики студентів, до прикладу, за методикою КОЗ-2. Представлені в анкеті питання орієнтовані на визначення комунікативних здібностей та особливостей поведінки учасників, зокрема, щодо легкості налагодження контактів зі сторонніми людьми, швидкості адаптації до нового кола спілкування, ознак прояву особистості до спілкування, складнощів у виступі перед аудиторією, форсованості реакції на прохання і т. ін. При ознайомленні із результатами тестування рекомендовано звернути увагу на два важливі чинники: рівень комунікативного самоконтролю (здатність індивіда здійснювати контроль над своєю поведінкою, а отже і впливати на враження та думку, яка формується про неї в інших людей [7, с. 116]) та емпатійних здібностей особистості (індивідуальна якість, що проявляється у здатності емоційно відкликатися на переживання, психічні стани, почуття інших людей [4, с. 110]).

Наступний крок – вирішення індивідуальних проблем, які перешкоджають розвитку комунікативної компетентності студента. Досягнення високого рівня в даному питанні можливе завдяки систематичній і цілеспрямованій праці над розвитком особистості, яка володіє розширеним словниковим запасом, належним рівнем знань граматики, здатністю оперувати синонімами. Студент вміє влучно підбирати виразні мовні засоби, ускладнені синтаксичні конструкції, фразеологізми (за потреби), що відповідають меті, умовам та змісту спілкування, надаючи своїм висловлюванням необхідний стиль й емоційне забарвлення. Важливо, щоб студент свідомо використовував образи, уникаючи помилок як в усному, так і у письмовому мовленні. Подібна робота вимагає послідовного підходу та базується на вивченні мовних одиниць і правил їх функціонування, процесу їх використання у комунікативних ситуаціях, а також активізації внутрішніх резервів освітянина.

Розширення словникового запасу найкраще досягається за рахунок читання художньої та наукової літератури. Що стосується власне професійних комунікативних вмінь студентів транспортних галузей, то їх найкращого розвитку можна досягти на заняттях із іноземної мови. Для цього, варто практикувати детальні перекази текстів, особливо на першому та другому році навчання (Ukraine's automotive industry; Driving on the autobahn: Traffic laws & Regulations; Transport document: certificates for shipments of specific goods [3]). На жаль, в межах семінарських занять з англійської мови така форма взаємодії із студентами досить часто ігнорується, проте зовсім не виправдано. Окрім постановки мовлення, вибудовування правильного акценту й артикуляції, реалізується загальна культурологічна функція освітянина. Покращення рівня комунікативних вмінь здійснюється і за рахунок розвитку письмових навичок: коротких есе, самостійно підготовлених презентацій, творів на орієнтовні теми: Professional logistic, provide faster service and better freight; The field of transportation logistics is quite complex; Expert advice on the choice of the company for the carriage of cargo тощо. В контексті профільних предметів відмітимо, що на заняттях із таких дисциплін як інновації в логістиці, системи управління транспортом, комп'ютерна графіка та мультимедіа досить часто практикують проведення й демонстрацію презентацій, які мають супроводжуватися самостійно підготовленим захистом. Рекомендовано, щоб студент за півроку

проходження курсу як мінімум два рази самостійно презентував власне дослідження, а викладач прослідкував динаміку не лише з позиції поліпшення знань і якості матеріалу, але й у відношенні розвитку комунікативних навичок.

В рамках заняття із курсу безпека перевезень або ж енергозбереження на транспорті, найбільш ефективним є проблемний метод як спосіб підвищення якості ораторських навичок студентів. За рахунок нього активізується пізнавальна діяльність студентів, удосконалюється їх самостійна робота, розвивається творчий підхід до оволодіння знаннями, вміннями та навичками щодо вивчення іноземної мови. Ефективність досягається насамперед за рахунок підготовчого етапу, куди входить складання студентами питань на тему, визначення послідовності висловлювань, використання стійких висловів у мові, встановлення кількості мовних фраз, складання аргументованих формулювань. З цією метою викладачі на заняттях використовують різні стимули та опори (схеми, таблиці, малюнки, макети).

Ще одним оптимальним способом вирішення питання є введення в програму ВНЗ мовних дисциплін для студентів непрофільних спеціальностей (в т. ч. і щодо транспортної галузі), таких як «риторика», «культура мовлення», «професійний дискурс», що дозволить підготувати майбутніх спеціалістів до вирішення різноманітних комунікативних завдань у реальних ситуаціях педагогічного спілкування. При цьому, форма та методи викладання визначаються безпосередньо цілями та завданнями дисципліни. В основі вищезгаданих дисциплін лежать засади риторики та культури мови, а заняття містять як теоретичні, так і практичні елементи (кейси максимально наближені до реального процесу спілкування між фахівцями транспортної галузі).

Одним із прийомів навчання виступає докладний аналіз конкретної мовної ситуації. Студентам надається зразок діалогу між логістом і перевізником чи логістом і клієнтом (зазвичай демонстрація відео). Після перегляду студентам пропонується: оцінити та охарактеризувати мовленнєву поведінку сторін, ідентифікувати лексичні та емоційні прийоми спілкування з реципієнтом, визначити ступінь дотримання етичних та комунікативних норм, риторичну майстерність, як у створенні текстів, так і в їх подачі.

За відсутності умов для впровадження окремого курсу, який би спеціалізувався на розвитку комунікативних здібностей, доцільно використовувати заняття по психології або українській мові як мові ділового спілкування для інтеграції соціально-психологічних тренінгів, що цілеспрямовано розвивають як комунікативні, так і організаторські здібності. Варіантом вступної тренінгової програми може бути вправа «Активізатор», орієнтована на розвиток комунікативних здібностей, подолання замкнутості при спілкуванні з незнайомими людьми та на командну взаємодія. Перша частина програми – це спілкування у групах на певну задану тематику, яку ведучий оголошує перед кожним етапом. Спілкування відбувається у парі, потім з кожним етапом кількість учасників у колі збільшується, а його склад постійно змінюється. На початку, презентація включає прості питання – ім'я, вік, напрямок підготовки, обґрунтування вибору спеціальності і т. д. Далі задаються питання, на які не можна однозначно відповісти, де потрібно розповісти про свої інтереси та світогляд. На завершення першої частині всі учасники по черзі відповідають на два запитання «Чому я можу навчитися?» і «Чому хочу навчитися?», інші партнери повинні уважно слухати та реагувати на відповіді оратора підняттям руки, якщо вподобання збіглися. Таким чином, кожна людина знайомиться відразу з кількома людьми, знаходить собі товаришів за інтересами, внаслідок чого на наступних етапах члени групи почуваються більш комфортно в незвичній для них обстановці. У другій частині програми усі учасники діляться на невеликі команди, поділ відбувається за підготовленими заздалегідь списками, щоб у групі було якнайменше знайомих між собою людей. Разом команда

проходить низку тренінгів на поглиблене знайомство та згуртування всередині колективу. Завершальним етапом стає підготовка творчої візитки від кожної команди.

Окрім форматів аудиторного заняття, важливим є потяг студента до самоосвіти, його прагнення самостійно вдосконалювати власні комунікативні навички. Вітчизняні та іноземні освітні платформи пропонують низку курсів із практичними life hack, рекомендаціями та кейсами, що стануть в нагоді студентам ВНЗ транспортних галузей. До прикладу, корисно переглянути низку тематичних роликів «Ораторське мистецтво: почни говорити зараз» від Prometheus; більше дізнатись про особливості власного сприйняття реципієнта в рамках курсу «Психологія комунікації» від Coursera; почерпнути для себе корисну інформацію для успішного ведення переговорів із контрагентами в рамках професійної діяльності в межах циклу лекцій «Техніка ведення перемовин» від UniWeb.

Відточення комунікативної майстерності студента – результат систематичного тренування, самоосвіти та компетентного підходу зі сторони професорсько-викладацького складу. Представники останнього сприймаються як наставники, координатори, які оцінюють індивідуальні запити студента та координують його загальну систему і підхід до напрацювання й вдосконалення комунікативних вмінь. Сучасна педагогіка пропонує цілу низку методик, випробуваних часом, які підтвердили свою ефективність, але потребують комплексного, логічно вибудованого впровадження в навчальний курс залежно від вихідного стану й потреб студентів.

Висновки

Отже, за результатами проведеної роботи можемо підсумувати, що у сучасному світі, де транспортна галузь є ключовою для економічного розвитку та інфраструктурного забезпечення країни, комунікативні навички студентів у цій сфері стають надзвичайно важливими. Інноваційні методи формування комунікативних умінь дозволяють ефективно підготувати майбутніх фахівців для викликів та завдань, що стоять перед транспортною галуззю.

У ході дослідження було виявлено, що використання інноваційних підходів, таких як інтерактивні методи навчання, використання сучасних технологій, спеціальні курси з розвитку комунікативних навичок, сприяють покращенню засвоєнню матеріалу студентами. Застосування інноваційних методів навчання також допомагає підвищити мотивацію студентів до вивчення і розвитку комунікативних навичок. Вони більше цінують можливість взаємодії, обміну думками та практичного застосування знань. Запропоновані методики орієнтовані на підвищення конкурентоспроможності випускників та допомагають відповідати сучасним вимогам й викликам у галузі транспорту. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні засобів покращення організаційних навичок у студентів транспортних галузей вітчизняних ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 10. 2014. с. 205-208
3. Кулик О. Д. Комунікативна компетентність: підходи до визначення та роль у формуванні мовно-мовленнєвої особистості. Topical issues of education: Collective monograph. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. с.148–162
4. Навчально-методичний посібник «Англійська мова за професійним спрямуванням» для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 274 «Автомобільний транспорт» укл. Тетяна Гальчак. Березани: НВДЦ «Нововведення», 2020. 60 с.

5. Психологічний словник. авт.-уклад.: В. В. Сиявський, О. П. Сергєєнкова; за. ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 274 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>
8. Терещенко К. Комунікативний самоконтроль як чинник забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу. Організаційна психологія. Економічна психологія, (2(26), 2022. с. 115-120. <https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.13>
9. Товканець Г. В., Кирлик О. В. Комунікативний самоконтроль як компонент професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Мукачево: Вид-во МДУ, 2021. с. 224-227
10. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. Наукові записки кафедри педагогіки. Випуск XXXVI Харків. 2014. с. 205-125
11. Wechsler D. Wechsler Preschool And Primary Scale of Intelligence—Fourth Edition. San Antonio, TX: Pearson, 2012. 371 p.